

BAKÜ DEVLET ÜNİVERSİTESİ: DOĞU’NUN AVRUPA TARZINDAKİ İLK YÜKSEKÖĞRETİM KURUMUNUN KURULUŞ SERÜVENİ

BAKU STATE UNIVERSITY: THE FOUNDATION ADVENTURE OF THE FIRST EUROPEAN-STYLE HIGHER EDUCATION INSTITUTION OF THE EAST

Ramin SADIGOV*

Öz

28 Mayıs 1918’de kurulan ve sadece 23 ay süren Azerbaycan Cumhuriyeti, ekonomik, sosyal ve siyasi alanların yanında halkın eğitimi konusunda da önemli adımlar attı. Bu adımlar arasında okulların millileştirilmesi, Azerbaycan Türkçesinin resmi yazışmalarda kullanılması, Osmanlı coğrafyasından öğretmenler davet edilmesi ve yeni dersliklerin yapılması en önemlilerinden birkaçı idi. Fakat hükümetin bu konuda aldığı en önemli karar, bütün Müslüman doğusunda ilk defa Avrupa tarzında bir devlet üniversitesini açması oldu. Kasım 1919’da Bakü’de bir devlet üniversitesi açmayı başaran dönemin aydınları, ülkenin eğitimi ve gelişimi adına çok büyük bir ufka sahip olduklarını göstermiş oldu. Bu yüzden Bakü’de kurulan üniversite Azerbaycan halkına bahşedilen büyük bir armağan sayıldı.

Bu çalışmada Bakü Üniversitesi’nin kurulması süreci anlatılmıştır. Süreçle ilgili tarihi serüven anlatılırken oldukça kıt maddi kaynaklara dayanarak, bilim adamı ve öğrenci yetersizliğine rağmen kuruluş aşamasının ülkede ne tür tartışmalara sebep olduğu, mecliste üniversite projesinin hangi tartışmalar altında görüldüğü üzerinde durulmuştur. Çalışma yapılırken dönemin ulaşılabilen arşiv kaynakları, basını ve araştırma eserleri irdelenmiş, konu objektif olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakü Devlet Üniversitesi, Darülfünun Projesi, Azerbaycan Meclisi, Mehmet Emin Resulzade, Reşit Bey Kaplanov

Abstract

The Republic of Azerbaijan, which was founded on May 28, 1918 and lived for only twenty three months, took important steps in public education. Among these steps, nationalization of schools, the use of Azerbaijani Turkish in official correspondence, the invitation of instructors from the Ottoman Empire and the writing of new curriculum were the most significant. Apart from these, the decisive move of the government was opening of a European-style public university for the first time among Muslim states in the Eastern world. The intellectuals of the period who succeeded in opening a State University in Baku in November 1919 showed that they had a broad vision for education and development of the country. Therefore, the university was considered as an important gift to the people of Azerbaijan.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Bayburt / Türkiye, raminsadigov@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6236-0138

In this study, the establishment process of Baku University is discussed. The historical adventure related to the process was explained by the fact that despite scarcity in financial resources, the lack of scientists and students, debates and controversies occurred. This paper deals with the nature of these debates regarding the university project in the Azerbaijan Parliament. The archival sources, articles in the press and research works were examined and the subject was discussed in an original and objective manner.

Keywords: Baku State University, Darülfünun Project, Azerbaijan Assembly, Mehmet Emin Resulzade, Reşit Bey Kaplanov

Giriş

Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan Azerbaycan toprakları, XIX. yüzyılın başlarında işgal edildikten sonra, Çarlık rejimi halkın eğitimini müstemleke siyasetine uygun bir hale getirdi. Asırlardır sürdürülen geleneksel eğitim giderek kısıtlandı ve onun yerini, rejimin işine yarayacak bireylerin yetiştirilmesi amacıyla yeni açılan Rus okulları almaya başladı. Bu süreçte halkın dini hassasiyetini çok da önemsemeyen Çarlık yönetimi, uzun bir süre kendine sadık ulema ve dindar sınıfı oluşturmakla uğraştı.¹

Ancak Azerbaycan halkı bir süre sonra Çarlık yönetiminin bu uygulamalarından rencide oldu. Dahası Güney Kafkasya'daki diğer komşuları olan Ermeni ve Gürcülerin her türlü eğitim imkânına sahip olduğunu görmesi Azerbaycan halkını üzdü; böylece halk, rejimin çıkardığı engelleri aşmak için farklı alternatifler üretmeye başladı. Bu alternatiflerden biri, zengin ailelerin, çocuklarını okutmak için kendi imkânlarıyla Rusya'nın ya da Avrupa'nın yükseköğretilerine yollaması idi. Fakat Çarlık rejimi giderek yaygınlaşmaya başlayan bu uygulamadan rahatsızlık duyarak mezun olup ailesinin yanına dönen Azerbaycanlı gençlerin diplomalarının tanınmasında zorluklar çıkarmaya başladı. Hâl böyle olunca halk başka bir alternatif yol bulmaya, dahası kendi başının çaresine bakmak için örgütlenmeye karar verdi. Halkın alternatif yol bulmak için uğraşması ve ortaya çıkan olanakları değerlendirerek adım atması neticesinde Doğunun ilk demokratik devlet teşekkülü olan Azerbaycan Cumhuriyeti tarih sahnesine çıktı.

28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edildikten sonra yükseköğretim meselesi Cumhuriyet Hükümetinin ana gayesi oldu. Zaten cumhuriyetin kuruluşunu açıklayan İstiklal Beyannamesi'nin 4. maddesinde millet, mezhep, sınıf, meslek ve cins ayrımı gözetmeksizin Azerbaycan sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşların siyasi ve vatani haklarla birlikte eğitim hakkına da sahip olduğu belirtilmişti.² Ülke insanlarına milli, dünyevi ve çağdaş bir eğitimin verilmesini amaçlayan hükümet, ilk günden itibaren önemli kararlar aldı. Bu kararlardan biri, halkın ana dili olan Türkçeye, 27 Haziran 1918'de, resmi statü verilmesi oldu.³ Ardından

1 Memmed Emin Resulzade, *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i teşekkülü ve şimdiki vaziyeti)*, Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği M. E. Resulzade Yayın Merkezi, İstanbul 1990, s. 13.

2 *Azerbaycanskaya Demokratiçeskaya Respublika (1918-1920): Zakonodatel'nyye Aktı (Sbornik Dokumentov)*, İzdatel'stvo Azerbaycan, Baku 1998, s. 10.

3 "Azerbaycan Dilinin Devlet Dili Elan Olunması Hakkında Karar", *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensklopediyası*, C 1, Lider Neşriyyatı, Bakı 2004, s. 150.

ülkedeki tüm okullar millileştirildi. Ülkede bu kararların alınmasına rağmen ana dilinde eğitim yapılabilmesi için gerekli ders malzemesi yoktu. O yüzden Osmanlı Devleti'nden ders kitaplarının getirilmesi öngörüldü.⁴ Bununla da yetinmeyen hükûmet, dünyanın çeşitli üniversitelerine yüksek eğitim alması için öğrenciler göndermeyi kararlaştırdı. Çok geçmeden 100 öğrenci belirlenerek çeşitli ülkelere eğitim için gönderildi. Ancak hükûmet ülke içindeki gençlerin de yüksek eğitim almasından yanaydı. Bunu sağlamak için Bakü'de bir devlet üniversitesi tesis etmeyi düşündü.

1. Bakü'de Üniversite Kurulması Fikrinin Doğuşu

Azerbaycan'da üniversite kurulması fikri aslında XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Nitekim dönemin aydınları konunun kamuoyunda fazlasıyla tartışılmasını dikkate alarak birkaç sefer Çarlık rejiminin başkenti Petrograd'a mektup göndererek Bakü'de bir üniversite açılmasına lüzum olduğunu belirttiler.⁵ Fakat Çarlık rejimi her seferinde “uygun zaman değil” diyerek aydınların taleplerini reddetti. Çarlık rejiminin üniversiteye sıcak bakmaması, çocukları ortaokul ve *gimnazyum*lardan mezun olan varlıklı aileleri, Rusya'nın farklı şehirlerinde yükseköğretim kurumu aramak zorunda bıraktı. Böylece yolunu ve fırsatını bulan ailelerin evlatları ile maddi destek bulan gençler, Rusya'nın farklı şehirlerinde yüksek eğitim almayı başardılar. Şüphesiz herkesin aynı fırsatları bulması imkânsızdı. Bu nedenle üniversite çağına varan gençlerin birçoğu yüksek eğitim almaktan yoksun kaldı.⁶

Şubat 1917'de Rusya'da devrim gerçekleşti. Çarlık rejimi yıkılırken Rusya'da iktidarı geçici bir hükûmet üstlendi. Geçici Hükûmet ülkede bazı değişiklikler yapmak üzere harekete geçti. Hükûmetin istediği değişimler içinde Güney Kafkasya'da bir Rus üniversitesi kurmak da vardı. Üniversitenin kurulacağı yer olarak Tiflis belirlendi ve derhal bir komisyon oluşturuldu. Sonradan Bakü'de üniversite açma faaliyetlerinde bulunan Profesör Vasiliy Razumovskiy komisyon başkanlığına getirildi.⁷ Komisyon hazırlık çalışmaları yaparak üniversite için gereken tüm ihtiyaçları belirledi ve hükûmete takdim etti. Fakat hükûmet üniversiteyi açmaya muvaffak olamadı. Zira 1917 yılının Kasım ayında gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile Geçici Hükûmet iktidardan indirildi.⁸

Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin Bakü'de iktidarı ele geçirmesine itiraz eden Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı temsilciler, 15 Kasım'da, Tiflis'te bir araya gelerek Maver-i Kafkas Komiserliği'ni kurdu. Bolşevik hükûmetini kabul etmeyen komiserlik, Rusya'da yasal hükûmet oluşuncaya kadar varlığını sürdüreceğini açıkladı. Başkanlığını Gürcü Menşevik Yevgeniy

4 Misir Merdanov, *Azerbaycan Tehsil Tarihi*, C 1, Tehsil Neşriyyatı, Bakı 2011, s. 202.

5 Manaf Süleymanov, *Eşitdiklerim, Okuduklarım, Gördüklerim*, Kanun Neşriyyatı, Bakı 2012, s. 424.

6 XIX. Esr-XX. Esrin Birinci Yarı Azerbaycan Maarifçiliyi ve Maarifçileri, Ziya Neşriyyatı, Bakı 2013, s. 125.

7 “Bakı Dövlət Universiteti”, *Azerbaycan Halk Cumhuriyyəti Ensiklopediyası*, C 1, s. 216.

8 *Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsial'no-Političeskoj İstoriy*, Fond 2, Opit 1, Delo 4634, List 1; *Tsentral'ny Gosudarstvenniy Arhiv Sankt-Peterburga*, Fond 1000, Opit 1, Delo 98, List 1-3; “K Grajdanam Rossiy”, *Raboçiy i Soldat*, 25 Oktyabrya 1917, s. 1.

Geçekçori'nin üstlendiği komiserliğin eğitim işleri, Azerbaycanlı üye Fethali Han Hoyskiy'e havale edildi.⁹

Komiserlik Hükümeti kurulduktan sonra üniversite konusunda nasıl bir tavır izleneceğini anlamak üzere Profesör Razumovskiy, Eğitim Bakanı Hoyskiy ile bir araya geldi. Görüşmede Profesör Razumovskiy Tiflis'te kurmak istediği üniversite hakkında bilgi verirken Bakan Hoyskiy, üniversiteyi Bakü'de kurmasını teklif etti.¹⁰ Bakü'nün üniversite için daha uygun olduğunu belirten Hoyskiy, konuyu hükümet toplantısında dile getireceğini de söyledi. Gerçekten de birkaç gün sonra hükümet toplantısında konuyu müzakereye açtı. Lakin müzakerelerden bir sonuç çıkmadı. Çünkü Gürcüler üniversitenin Tiflis'te, Ermeniler Erivanda, Azerbaycan Türkleri de Bakü'de kurulmasının daha doğru olacağı konusunda ısrar ettiler.¹¹

Hükümette üniversite konusu tartışmalara neden olurken, Ocak 1918'de Bolşeviklerin başkent Petrograd'da Kurucu Meclis'i feshetmesi yeni bir siyasi durum ortaya çıkarttı. Zira daha önce Rusya'da yasal hükümet kuruluncaya kadar varlık göstereceğini deklare etmiş olan komiserlik, Kurucu Meclis'in dağıtılması üzerine Bolşeviklerin tüm siyasi temsilcilere dayanan bir hükümet oluşturmayacağına kanaat getirdi. Ortaya çıkan bu yeni durum, Komiserlik Hükümeti'nin feshini gerekli kıldı. Komiserlik Hükümeti feshedildikten birkaç gün sonra Güney Kafkasyadan Rusya Kurucu Meclis'ine seçilen milletvekilleri yeni bir hükümet kurmak üzere anlaşmaya vardılar. Anlaşma gereğince yeni kurulan hükümet için 22 Şubat 1918'de bir toplantı yapıldı. Böylece komiserliğin yerine, Mavera-i Kafkas Seymi Hükümeti tesis edildi.¹² Yeni hükümetin eğitim bakanlığı görevini yeniden Fethali Han Hoyskiy üstlendi.

Güney Kafkasyada yeni hükümet ortaya çıktığı sırada Gürcistan'da 1909'dan beri faaliyette olan Yüksek Kadın Kursları, Güney Kafkasya Rus Üniversitesi'ne dönüştürüldü.¹³ Yeni eğitim kurumu bölgenin ilk üniversitesi olarak Tabiat, Tarih-Filoloji ve Tıp Fakülteleriyle eğitim faaliyetine başladı. Üniversitenin Rektörlüğüne Profesör Razumovskiy getirildi.¹⁴ Üniversite, kurulduğu ilk günden itibaren maddi sıkıntılara maruz kaldı. Diğer yandan Seym Hükümeti'ndeki temsilciler yeni eğitim kurumuna hükümet desteği konusunda anlaşmazlığa düştüler.¹⁵ Öğrencileri ve akademik heyetinin çoğu Ermenilerden ibaret olmasına rağmen hükümetteki Ermeni temsilciler,

9 Ramin Sadıgov, "Rus İhtilallerinin Azerbaycan'a Etkileri: Bağımsızlığa Giden Yol", *Gazi Türkiyat Dergisi*, S 16, (Bahar 2015), s. 175.

10 Vasiliy Razumovskiy, "Osnovaniye Universiteta v Gorode Baku", *İzvestiya Bakinskogo Universiteta*, Baku 1922, No. 2, s. IV; Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, Nurlar Neşriyyatı, Bakı 2014, s. 12.

11 Manaf Süleymanov, *Eşitdiklerim, Okuduklarım, Gördüklerim*, s. 425.

12 *Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920)*, ed. Nigar Ağamalıyeva, Elm Neşriyyatı, Bakı 1998, s. 60.

13 Edalet Tahirzade – Oğuztoğrul Tahirli, *Azerbaycan Cumhuriyeti Telebeleri*, Teas Press Neşriyyatı, Bakı 2016, s. XIX.

14 "Tbilisskiy Gosudarstvenniy Universitet İmeni İ. V. Stalina", *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, Tom 42, Gosudarstvennoye Nauçnoye İzdatel'stvo Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, Moskva 1956, s. 35-36; Abel Meherremov, *Bakı Devlet Universiteti 90*, Bakı Üniversitesi Neşriyyatı, Bakı 2009, s. 14.

15 Halil Alimirzayev, *Azerbaycanskiy Gosudarstvenniy Universitet za 50 Let*, Azerbaycanskoye Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Baku 1969, s. 21.

üniversiteye yardımda bulunmadılar. Gürcülerin yardımı da oldukça zayıf kaldı.¹⁶ Hâl böyle olunca Rektör Razumovskiy, üniversiteye maddi destek aramak için kolları sıvadı.

Bu arada Seym Hükûmeti'nin de ömrü kısa oldu. Zira hükûmet içindeki Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı temsilciler birçok konuda anlaşmazlık yaşadı. 26 Mayıs 1918'de Seym Hükûmeti tarihe karıştı.¹⁷ Nitekim o gün yapılan son toplantıda Gürcistan, bağımsızlığını ilan ederek Seym'den ayrıldı.¹⁸ Hâl böyle olunca diğer üyeler de kendi bağımsızlıklarını ilan etmeye karar verdiler. 28 Mayıs'ta Azerbaycan ve Ermenistan da bağımsızlıklarını açıkladılar.¹⁹ Böylece Seym Hükûmeti resmen tarihe karıştı.

Daha önce vurgulandığı gibi Gürcüler zaten üniversiteye herhangi bir maddi katkı sağlayamıyordu. O yüzden bağımsızlıktan sonra maddi sıkıntılar içindeki üniversitenin Yekaterinodar²⁰, Erivan ya da Bakü'ye taşınması meselesi gündeme geldi.²¹ Haberi duyan Fethali Han Hoyskiy başkanlığındaki Azerbaycan Hükûmeti harekete geçti. Zaten hükûmet Bakü'de bir üniversite açmak niyetindeydi. Böylece 1918 yılının yazında üniversitenin Azerbaycan'a taşınması meselesi müzakereye açıldı. Hükûmetin Eğitim Bakanı Nesip Bey Yusufbeyli, Gürcistan tarafına, üniversitenin, Azerbaycan'a taşınması mukabilinde tüm masraflarının karşılanacağını belirtti.²² Lakin tüm çabalara rağmen Tiflis'teki üniversitenin Bakü'ye nakli gerçekleşmedi. Hâl böyle olunca Azerbaycan Hükûmeti 1919 yılı başlarından itibaren Bakü'de bir üniversite açılması fikrini daha fazla savunmaya ve ülke çapında konu ile ilgili farklı müzakereler yapmaya başladı.

2. Üniversitenin Hayata Geçirilmesi İçin Yapılan Hazırlık Çalışmaları

1918 yılı boyunca Gürcistan'daki üniversitenin Bakü'ye taşınması için girişimlerde bulunan Azerbaycan Hükûmeti, herhangi bir sonuç alınamaması üzerine 1919 yılının ilk aylarından itibaren başkent Bakü'de bir üniversite açmak niyetini daha fazla gündemde tutmaya karar verdi. Fakat son bir kez daha Tiflis'teki üniversitenin taşınması teklifini görüşmek üzere Eğitim Bakanı Yardımcısı Hamit Bey Şahtahtinskiy'i Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e gönderdi. Şahtahtinskiy

16 Ziyad Emrahov – Samir İsmayılov, *Bakı Dövlət Universitetinin Tarixi*, Elm ve Tehsil Yayınevi, Bakı 2019, s. 14.

17 “Padeniye Kavkazskogo Pravitel'stva”, *Veçer Petrograda*, 2 İyunya 1918, s. 2; “Raspad Zakavkazskogo Pravitel'stva”, *Krasnaya Armiya*, 2 İyunya 1918, s. 3.

18 “Akt Nezavisimosti Gruzii”, *Borba*, 28 Maya 1918, s. 2.

19 “Nezavisimiy Azerbaycan”, *Borba*, 30 Maya 1918, s. 2; “Zayavleniye Armyanskogo Natsionalnogo Soveta”, *Borba*, 1 İyunya 1918, s. 4; İsrail İsmayılov, *Azerbaycan Halkının Siyasi Medeniyyeti (XX Esr)*, Zaman Neşriyatı, Bakı 2002, s. 16.

20 Günümüzde Rusya'nın güneyinde yer alan Kuban Vilayeti'nin merkezi Krasnodar şehrinin eski ismidir. Yekaterinodar ismi 1920'ye kadar kullanılmıştır.

21 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 13; “Bakı Dövlət Universiteti”, *Azerbaycan Halk Cumhuriyyeti Ensiklopediyası*, C 1, s. 217.

22 Nazim İsayev, “Azerbaycan Halk Cumhuriyyeti Hökumetinin Maarif ve Medeniyyet Sahesindeki Fealiyyetleri”, *Azerbaycan Halk Cumhuriyyeti 80: Genç Tədgigatçıların Megaleler Toplusu*, ed. Yakup Mahmudov, Bakı Üniversitesi Neşriyatı, Bakı 1998, s. 125.

üniversitenin Bakü'ye taşınmasıyla ilgili bir kez daha temaslarda bulundu.²³ Lakin görüşmelerden bir sonuç alınmadı. Bunun üzerine Azerbaycan Hükümeti, üniversitenin Gürcistan'dan Bakü'ye taşınması fikrinden tamamen vazgeçti ve ülke içinde bir üniversite açılması konusunu kamuoyu ile paylaşmaya karar verdi.²⁴

1919 yılının Mart ayında Güney Kafkasya Rus Üniversitesi'nde bir toplantı yapan Rektör Razumovskiy, Bakü'de üniversite kurması için Azerbaycan Hükümeti'nden ciddi bir teklif aldığını açıkladı.²⁵ Ardından Nisan ayında Azerbaycan Hükümeti'yle konuyu müzakere etmek üzere Bakü'ye bir ekip gönderdi. Razumovskiy'in gönderdiği ekiple yapılan görüşmeler olumlu sonuçlandı. Ekibe Gürcistan'daki üniversitenin taşınmasına ihtiyaç kalmadığı aktarılarak Bakü'de yeni bir üniversite açılması konusunda çalışma yapmaları teklifi sunuldu.²⁶ Nisan sonlarında Azerbaycan Hükümeti, Profesör Razumovskiy'e, Bakü'de üniversitenin açılması sorumluluğunu üstlenmesi teklifini götürdü.²⁷ Razumovskiy teklifi hemen kabul etti. Böylece Gürcistan'daki rektörlük görevinden ayrılan ünlü bilim adamı kendi başkanlığında bir komisyon kurarak Bakü'de tesis edeceği üniversite için çalışmalara başladı.²⁸

Azerbaycan Hükümeti Mayıs başlarında yaptığı toplantıda Bakü'de üniversite açılması konusunu görüştü. Görüşme olumlu sonuçlandı. Nitekim hükümet, 1919-1920 Eğitim-Öğretim yılında üniversiteyi açmaya ve onun için Eğitim Bakanlığı'na 10 milyon Azerbaycan Manat'ı tahsis etmeye karar verdi. Toplantıda üniversite için yerleşke sorunu çözüldü, Bakü Ticaret Okulu'nun binası açılacak eğitim kurumuna tahsis edildi.²⁹ Toplantının ardından Eğitim Bakanlığı'na gereken yasal düzenlemeleri yapması talimatı verildi. Bunun üzerine Eğitim Bakanlığı, üniversite yasa tasarisını oluşturacak bir komisyon kurdu. Komisyon başkanlığına Profesör Razumovskiy tayin edildi. Hükümet 19 Mayıs'ta komisyonu onayladı.

Komisyon ilk toplantısını 21 Mayıs 1919'da yaptı. Toplantıda konuşan Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov, bir kez daha Bakü'de üniversite kurulması konusunda hükümetin kararlı olduğunun altını çizdi. Bu arada komisyon işlerin hızlanması için her gün toplanmaya karar verdi. Çalışmalar esnasında gerekli ihtiyaçlarının karşılanması için Komisyona, Başbakan ile dahi görüşebilme imkânı sunuldu.³⁰ Komisyon üyeleri Başbakan N. Yusufbeyli ile 27 Mayıs'ta bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede üniversitenin ihtiyacı olan zaruri malzemelerin yurtdışından temini konusu gündeme getirildi. Komisyon Başbakan'dan ihtiyaçların temini için birkaç üyenin İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine gönderilmesine yardımcı olmasını rica

23 Halil Alimirzayev, *Azerbaycanskiy Gosudarstvenniy Universitet za 50 Let*, s. 33.

24 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 13.

25 Age., s. 18; Abel Meherremov, *Bakı Devlet Universiteti* 90, s. 14-15.

26 Aziza Nazarli, *Narodnoye Obrazovaniye v Azerbaycanskoy Respublike*, İzdatel'stvo Nurlan, Baku 2008, s. 151.

27 Vasiliy Razumovskiy, "Osnovaniye Universiteta v Gorode Bakı", s. 6.

28 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 18-19; Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakı Devlet Üniversitetinin Tarihi*, s. 16.

29 *Azerbaycan Respublikası Devlet Arhivi*, Fond 51, Siyahı 2, İş 4, Vereg 32, s. 1-3; *Azerbaycanskaya Demokratiçeskaya Respublika (1918-1920): Zakonadatel'niye Aktı (Sbornik Dokumentov)*, s. 48-54.

30 "Bakü Darülfünun Komissiyasında", *Azerbaycan*, 26 May 1919, s. 3.

etti.³¹ Başbakan N. Yusufbeyli komisyonun talebine en kısa zamanda olumlu cevap vereceklerini aktardı.³²

Üniversite yerleşkesi olarak belirlenen Bakü Ticaret Okulu tüm ihtiyaçları karşılayacak fiziki yapıdan yoksundu. Bu yüzden Komisyon, bir toplantıda, yerleşke için ayrıca bir ek bina talebinde bulunmaya karar verdi. Böylece hükûmetin de talimatıyla ek bina olarak Bakü Erkek Gimnazyumu'nun kullanılması kararlaştırıldı. Özellikle Tıp Fakültesinin 3 ve 4. sınıflarının gimnazyum binasında, diğer sınıflarının ise Tarih-Filoloji Fakültesi ile beraber Bakü Ticaret Okulu'nda yerleştirilmesi öngörüldü.³³ Böylece oldukça hızlı çalışan Komisyon, kısa bir zaman diliminde hem üniversite yasa tasarısını hem yönetmeliğini hem de 1919-1920 yılı için kadro ve masrafları belirleyerek Eğitim Bakanlığı'na takdim etti.³⁴

1919 Haziran sonlarında Komisyon, Bakanlığa sunduğu yönetmeliğin icrası için kendilerine 3,5 milyon Azerbaycan Manat'ı verilmesi talebinde bulundu. Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov, talebi olumlu karşıladı. Dahası Komisyonun sunduğu evrakları Bakanlar Kurulu'na sevk ederken parayı 5 milyon Manat'a yükseltti. Bakanlar Kurulu 8 Temmuz 1919'da takdim edilen evrakları inceledikten sonra üniversitenin Hukuk, Fizik-Matematik, Tarih-Filoloji ve Tıp olmak üzere 4 fakülte olarak açılmasına karar verdi.³⁵ Yasa tasarısı daha sonra müzakereler için Azerbaycan Meclisi'ne gönderildi.

Yasa tasarısı Meclise ulaşınca üniversitenin açılmasına olumlu bakanlar kadar, Meclis, Hükûmet ve kamuoyunda itiraz edenlerin de olduğu ortaya çıktı.³⁶ Üniversitenin açılmasını herkesten daha fazla savunanlar, Müsavat Partisi Lideri ve Milli Şura Başkanı Mehmet Emin Resulzade, Başbakan Fethali Han Hoyskiy ile halefi Nesip Bey Yusufbeyli ve Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov'du. Özellikle Milli Şura Başkanı Resulzade, her ortamda üniversitenin gerekliliğine vurgu yaptı, ayrıca kendi partisi içinde yasa tasarısına karşı çıkanları açıklamalarıyla ikna etmeyi başardı. Dolayısıyla onun sayesinde Müsavat Partisi içindeki itirazcılar yasa tasarısına sıcak bakmaya başladılar.³⁷

Yasa tasarısı hakkında toplumun farklı kesimlerinden mühim simalar da düşüncelerini dile getirdiler. Onlardan birisi de dönemin eğitimcilerinden Mehmet Ağa Şahtatinskiy oldu. Şahtatinskiy basında çıkan yazılarında üniversitenin açılmasını hararetle savundu. Ona göre Rus bilim adamlarından istifade ederek Rusça eğitim veren üniversite açmak önemli bir

31 XIX. Esr – XX. Esrin Birinci Yarısı Azerbaycan Maarifçiliyi ve Maarifçileri, s. 125; Abel Meherremov, *Bakı Devlet Universiteti* 90, s. 18.

32 Azad Rzayev – Boran Aziz, “Natsional'noye Dostoyeniye Azerbaycanskogo Naroda”, *Tarih ve Onun Problemleri*, No. 3, (Bakı 2009), s. 65.

33 “Darülfünun Komisyonunda”, *Azerbaycan*, 3 İyun' 1919, s. 4.

34 Aslan Atakişiyev, M. E. *Resulzade Adına Bakı Devlet Universitetinin Tarihi*, C 1, Bakı Universiteti Yayınları, Bakı 1991, s. 81-82; Ziyad Emrahov – Samir İsmaylov, *Bakı Devlet Universitetinin Tarihi*, s. 16; Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 98.

35 “Darülfünun Hakkında”, *Azerbaycan*, 10 İyul' 1919, s. 3; Aslan Atakişiyev, *age.*, s. 82.

36 Azad Rzayev – Boran Aziz, “Natsional'noye Dostoyeniye Azerbaycanskogo Naroda”, s. 66.

37 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 31.

girişimdi. Yazar, düşüncelerini, “Üniversiteyi millileştirmeli ve Türkleştirmeliyiz” diye özetledi. Eğitim Bakanı Kaplanov, “Sonuç itibarıyla üniversite Azerbaycan Devleti’ne ve Türk kültürüne hizmet edecektir” diye kararını açıkladı.³⁸

Üniversitenin açılmasına karşı çıkanlar da ciddi deliller öne sürdüler. Karşı çıkanların en mühim delili ülkede yeteri kadar profesörün bulunmaması ve eğitim dilinin Rusça olmasıydı. Rusça eğitime karşı çıkan bazı vekiller, üniversitenin milli olmayacağını dile getirerek açılmasına da itirazlarını bildirdiler. Onların tezi üniversite açmak yerine Hükümetin dışarıya öğrenci göndermeyi gündeme almasıydı. Müsavat Partisi’nden Mirza Bala Mehmetzade, 9 Temmuz 1919’da *Azerbaycan* gazetesinde yayınlanan yazısında, üniversiteye karşı çıkanları eleştirdi. Yazısının girişinde, açılacak kurumda yabancı öğrencilerin de eğitim alacağından ve derslerin Rusça olacağından bahsederek bir nebze eleştiri yapanlara hak verdiğini vurgulayan yazar, üniversiteye itiraz edenlerin dile getirdiği dışarıya öğrenci gönderilmesi meselesinde ise oldukça dikkatli davranılması gerektiğinin altını çizdi. Dahası ana dilini iyi şekilde konuşamayan öğrencilerin Avrupa’ya gönderilmesinden yana olmadığını belirterek, üniversitede tüm derslerin Türkçe olmasından yana olduğunu, tamamının mümkün olmaması halinde bile en azından Tarih-Filoloji Fakültesinde eğitim dilinin ana dilinde olması gerektiğini ifade etti.³⁹

Üniversitenin açılmasına Meclis içindeki Ahrar, İttihat, Taşnak gibi partiler ile partisiz Müslümanlar Grubu, Slavyan-Rus Cemiyeti ve Müslüman Aydınları Birliği de karşı çıktı.⁴⁰ Özellikle Müslüman Aydınları Birliği yaptığı açıklamada, üniversitede çalışmak için Rus bilim adamlarının davet edilmesinin sakıncasından bahsetti ve eğitim dilinin Rusça olmasının ise yeniden Azerbaycan’da Ruslaştırma siyasetine zemin hazırlayacağı uyarısında bulundu.⁴¹ Dolayısıyla onlar da üniversite açılması yerine gençlerin yurtdışına devlet burslusu olarak gönderilmesini ve milli kadroların yetişmesine kadar beklenilmesini önerdiler. Üniversiteye itiraz eden milletvekillerinden bazıları ise kurumun açılmasıyla millileştirilmiş okulların bir kıymetinin kalmayacağını öne sürerek en azından okulların millileştirilmesinin tam olarak sonuçlanmasından sonra projenin gündeme getirilmesini teklif etti.⁴² Tartışmalar her ortamda, mecliste, basında, kamuoyunda şiddetli şekilde devam ederken Üniversite Komisyonu Başkanı Profesör Razumovskiy, itirazcılara ve eleştirilere anlam veremediğini ifade etti. Razumovskiy yaptığı bir diğer açıklamada amaçlarının sadece Baküde bir yükseköğretim kurumunu açmak ve gençleri bilime tanıştırmak olduğunu ısrarla vurguladı.⁴³

38 Aslan Atakişiyev, *M. E. Resulzade Adına Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 85.

39 “Darülfünun Hakkında”, *Azerbaycan*, 9 İyul’ 1919, s. 2.

40 Aziza Nazarlı, *Narodnoye Obrazovaniye v Azerbaycanskoj Respublike*, s. 153; Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr’ Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 99.

41 Abel Meherremov, *Bakı Devlet Üniversitesi 90*, s. 15; Aslan Atakişiyev, *M. E. Resulzade Adına Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 83; Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 19.

42 “Bakı Devlet Üniversitesi”, *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensklopediyası*, C 1, s. 218.

43 Abel Meherremov, *Bakı Devlet Üniversitesi 90*, s. 20-21.

3. Üniversite Yasa Tasarısının Meclis'te Müzakeresi

Üniversite yasa tasarısı 17 Temmuz 1919'da Meclisin bütçe komisyonuna gönderildi. Oradaki müzakerelerde sadece Ahrar Partisi delegeleri yasa tasarısına itiraz ettiler. Diğerleri, özellikle de daha önce yasa tasarısına itiraz eden partisiz Müslümanlar ile İttihat grubu olumlu görüş açıkladı. Müsavat Partisi üyeleri arasında da itiraz edenler oldu, lakin daha sonra ikna edildiler. Sonuçta yasa tasarısı Bütçe Komisyonu'nda onaylandı.⁴⁴ Daha sonra müzakere için Meclisteki parti gruplarına gönderildi.

Yasa tasarısı 21 Ağustos'ta Mecliste müzakereye açıldı. Meclis Sekreteri ve Müsavat Partisi Üyesi Mehti Bey Hacinskiy, projeye ilgili o güne kadar yapılan çalışmalar, müzakereler, teklifler ve diğer resmi evraklarla ilgili milletvekillerine geniş bilgi verdi. Konuşması esnasında genel olarak üniversitenin açılmasıyla ilgili kamuoyunda karşıt iki görüş olduğunu ifade eden Hacinskiy, Hükümetin talebi olan tasarının bir an önce onaylanması gerektiğinin altını çizdi.⁴⁵ Ondan sonra İttihat Partisi adına söz alan Garabey Garabeyov, yasa tasarısının müzakeresinin durdurulmasını ve projenin yeniden Komisyona geri gönderilmesini talep etti. Konuşmasında üniversitenin açılma zamanının henüz gelmediğini belirten Garabeyov, İttihat Partisi olarak projenin içeriğini bilmediklerini, üniversite için gerekli binanın henüz tespit edilmediğini öne sürerek, "Bir-iki profesörle üniversite açılmaz" diyerek sözlerini bitirdi.⁴⁶

Meclis oturumunda Müsavat Partisi Başkanı Mehmet Emin Resulzade de söz aldı. O, öncelikle ülkedeki aydınlar olarak üniversiteye ne denli ihtiyaç duyulduğunun farkında olduklarını ifade etti. Ardından eğitim dilinin Rusça olmasına dair eleştirilere yanıt vererek kurumun bir Türk yurdunda açılacağından dolayı endişe duyulmaması gerektiğini söyledi.⁴⁷ Halkın asimile olacağı iddialarını da kesin bir dille reddeden Resulzade, sözlerini şöyle sürdürdü:

Hükümet ve memleket, bir an önce ülkeye bilim adamı yetiştirmek zorunda. Madem hepimiz memleketimize, ilmin, bilginin ve milli yetişmiş kadroların ne kadar gerekli olduğunu kabul ediyoruz, o zaman üniversiteyi de kabul etmemiz lazımdır. Üniversite halk arasında bilim ve tekniğe hevesi arttıracak, yurtdışına gitmek imkanına sahip olmayan gençler memleketimizde bu ilme sahip olacaklardır. Pek tabii, gönül isterdi ki üniversite Türkçe olsun. Ama şimdilik bu mümkün değil. Zaten Türkçe mecburi ders olarak okutulacaktır. Ve zamanla bu üniversite tamamen millileşecektir.⁴⁸

44 "Azerbaycan Darülfünunu", *Azerbaycan*, 19 İyul' 1919, s. 4.

45 Yusif Seyidov – Seide Abbasova, *Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinde Dil, Mekteb ve Tedris Problemleri*, Bakı Universiteti Neşriyyatı, Bakı 2010, s. 11.

46 *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920): Parlament (Stenografik Hesabatlar)*, C 2, Azerbaycan Neşriyyatı, Bakı 1998, s. 6.

47 "Azerbaycan Meclisi Mebusanında", *Azerbaycan*, 31 Ağustos 1919, s. 1.

48 *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920): Parlament (Stenografik Hesabatlar)*, C 2, s. 7-10.

Müzakereler esnasında Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov da konuşmasında, üniversitenin önemine dikkat çekerek kurumun Azerbaycan Devleti'nin ve Türk milli kültürünün çıkarlarına hizmet edeceğini vurguladı.

Bağımsız bir millet gibi yaşamak için sadece bağımsızlığın ilanı yeterli değildir. Hakikaten bağımsız yaşayabilmek ve medeni milletler ailesinde belli yere sahip olabilmek için çok sağlam bir temel atmalıyız... Öyle esaslı sağlam bir temeli de ancak bağımsız bir ilim ve fen merkezi teşkil edebilir.⁴⁹

diyen bakan, sözlerinin sonunda herkesten üniversiteyi kutsal bir ilim mabedi olarak görmesini beklediğini dile getirdi.

Yasa tasarısı Mecliste görüşüldüğü sırada Üniversite Komisyonu, yüksek eğitim almak isteyen gençlerin dilekçelerini almaya başladığını duyurdu.⁵⁰ Bu durum hükümetin her ne pahasına olursa olsun, söz verdiği gibi 1919-1920 Eğitim-Öğretim yılında üniversiteyi açmakta kararlı olduğunu gösterdi. Milletvekillerinin demokratik hakkı olan öneri ve eleştirilerinin dinlenmesi için tasarı, 25 Ağustos'ta bir kez daha Mecliste müzakereye açıldı. İkinci müzakerelerde İttihat Partisi, üniversiteye özerklik verilmesine karşı çıktı. Fakat hem Meclis Sekreteri Hacınskiy hem de Müsavat Partisi Başkanı Resulzade üniversitenin özerk olması gerektiğini vurguladılar. Resulzade, "Üniversitenin özerkliği siyasi bir özerklik değil, yönetmelik çerçevesinde bilimsel bir özerkliktir" diyerek itirazlara noktayı koydu.⁵¹ Dolayısıyla 25 Ağustos'taki oturumda genel olarak üniversitenin zaruri bir ihtiyaç olduğu üzerinde duruldu.

Yasa tasarısı üçüncü kez 28 Ağustos'ta ve son olarak 1 Eylül'de Mecliste müzakere edildi. Böylece üç ay süren müzakerelerden sonra meclis, 1 Eylül'de yasa tasarısını onayladı.⁵² 10 maddeden ibaret tasarıya göre üniversitenin, Tarih-Filoloji, Fizik-Matematik, Hukuk ve Tıp Fakülteleri ile faaliyete başlaması, erkek öğrenciler ile birlikte kız öğrencilere de kapılarını açması ve bütün fakültelerde Türkçenin zorunlu ders olarak okutulması öngörüldü. Tasarıdaki bir önemli husus da üniversiteye kabulde Azerbaycan Türklerine öncelik tanınması konusu oldu.⁵³

Yasa tasarısının mecliste kabulü herkesi heyecanlandırdı. Profesör Razumovskiy kararlar ilgili hatıratına, "Üniversite yasası büyük alkış tufanı altında kabul edildi. Azerbaycan kendi yükseköğretim kurumuna kavuştu. Türk halkının tarihine yeni, parlak bir sayfa eklenmiş oldu.

49 "Azerbaycan Meclisi Mebusanında", *Azerbaycan*, 2 Eylül 1919, s. 2.

50 "Darülfünun Açılması", *Azerbaycan*, 23 Ağustos 1919, s. 3.

51 *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920): Parlament (Stenografik Hesabatlar)*, C 2, s. 24-25; Ziyad Emrahov – Samir İsmayılov, *Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 22.

52 *Azerbaycan Respublikası Devlet Arhivi*, Fond 895, Siyahı 3, İş 73, Vereg 57-58; Misir Merdanov, *Azerbaycan Tehsil Tarihi*, s. 235; Aslan Atakişiyev, *M. E. Resulzade Adına Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 85.

53 Ziyad Emrahov – Samir İsmayılov, *Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 23; "Bakı Devlet Üniversitesi", *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensklopediyası*, C 1, s. 218.

Avrupa ve Asya'nın kavuştuğu bir mekanda, yeni bir meşale parlamaya başladı"⁵⁴ diye kayıt düştü ve vekillerin heyecanla birbirini tebrik ettiğini yazdı.

Azərbaycan Hükümeti 8 Eylül 1919'da üniversiteye rektör ve dekan atamalarını gerçekleştirdi. Üniversitenin kurulması için büyük çaba harcayan ve komisyon başkanlığını yürüten Profesör Vasiliy Razumovskiy kurumun ilk rektörü olarak atandı.⁵⁵ 15 Eylül'de üniversite komisyonu son kez toplanarak geçici konsey ile yönetim kurulunu belirledi. Toplantıda Profesör Razumovskiy'in rektörlüğü onaylandı.⁵⁶ Bu arada her ne kadar hükümet üniversitenin dört fakülte ile açılmasını kararlaştırmış olsa da o günün şartlarında sadece iki fakülte ile faaliyete geçilebileceği anlaşıldı.⁵⁷ Bundan dolayı üniversite komisyonunun 15 Eylül tarihli toplantısında açılacak iki fakülteye dekan seçimleri de yapıldı. Nitekim Profesör Nikolay Dubrovskiy Tarih-Filoloji, Profesör İvan Şirokogorov da Tıp Fakültesinin dekanı olarak atandı.⁵⁸

Şüphesiz üniversitenin açılması kararına rağmen mevcut kadro ile faaliyete başlamak sıkıntılı olacaktı.⁵⁹ O nedenle hükümet öncelikle dışarıdan bilim adamı getirmeye karar verdi. Bu kapsamda 10 Eylül'de Moskova, Harkov, Rostov, Yekaterinoslav gibi şehirlerde çalışan bazı tanınmış profesör ve bilim adamları Bakü'ye davet edildi. Ayrıca Profesör Razumovskiy ile Dekan Dubrovskiy Rusya'nın güney şehirlerine giderek bazı bilim adamlarıyla Baküde çalışmak üzere görüşmeler gerçekleştirdiler. Bu sırada bazı komisyon üyeleri de üniversiteye gerekli ihtiyaç malzemelerinin temini için Batı Avrupa'ya seyahat etti.⁶⁰

4. Üniversitede Eğitim-Öğretime Başlanması

Eylül sonlarına doğru Azerbaycan Meclisi'nde üniversite yönetmeliği müzakereye açıldı. Müzakereler esnasında sosyalist milletvekilleri üniversite konseyinde kendilerine ve öğrencilere de yer verilmesini talep etti. Fakat gerek Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov gerekse de diğer partiler öğrencilerin konseye katılmasına itirazlarını bildirdiler, böylece sosyalistlerin teklifi oylama sonucu reddedildi.⁶¹ Yönetmelik üzerindeki tartışmalar 29 Eylül tarihine kadar sürdü. 29 Eylül'de yapılan, Meclisin 79. oturumunda Bakü Devlet Üniversitesi'nin yönetmeliği onaylandı.

54 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 33; Halil Alimirzayev, *Azərbaycanskiy Gosudarstvennyy Universitet za 50 Let*, s. 30-31.

55 Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakı Dövlət Universitetinin Tarihi*, s. 25.

56 Vasiliy Razumovskiy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 105.

57 Aziza Nazarlı, *Narodnoye Obrazovaniye v Azerbaycanskoy Respublike*, s. 157.

58 *Azərbaycan Tarihi: 1900-1920*, C 5, Elm Neşriyyatı, Bakı 2001, s. 486-487; Misir Merdanov, *Azərbaycan Tehsil Tarihi*, s. 235-236; Abel Meherremov, *Bakı Dövlət Universiteti* 90, s. 16.

59 Halil Alimirzayev, *Azərbaycanskiy Gosudarstvennyy Universitet za 50 Let*, s. 35-36.

60 Azad Rzayev – Boran Aziz, "Natsionalnoye Dostoyeniye Azerbaycanskogo Naroda", s. 68; Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakı Dövlət Universitetinin Tarihi*, s. 29.

61 "Darülfünun", *Azərbaycan*, 25 Eylül 1919, s. 1.

5 bölüm ve 72 maddeden ibaret yönetmelikte üniversitenin akademik teşkilatı, eğitim-öğretim faaliyetleri, akademik kadroların görev ve yükümlülükleri yer aldı.⁶²

Yönetmeliğin 2 maddeden ibaret birinci bölümünde üniversitenin Eğitim Bakanlığı'na bağlı özerk yapıda bir devlet kurumu olduğu vurgulandı. Ayrıca rektör ve dekanların üniversite yönetim kurulu tarafından belirlenen ve Eğitim Bakanlığı tarafından da onaylanan 3 yıl boyunca görevlerinde kalma maddesi yer almaktaydı.⁶³ Öğrencilerle ilgili kısımda ise üniversitenin erkek ve kız öğrencilere açık olduğu ve serbest dinleyicilerin de derslere katılabilecekleri belirtildi.⁶⁴

Kasım ayının ilk günlerinde üniversiteye öğrenci kabulü başladı. Nitekim ilk eğitim – öğretim yılında 877'si kayıtlı, 217'si serbest dinleyici olarak toplam 1.094 öğrenci üniversiteye kaydoldu.⁶⁵ Ancak Azerbaycan Türkleri üniversiteye beklenenin aksine çok da fazla rağbet göstermedi. Örneğin, Tarih-Filoloji Fakültesine kabul edilen 509 öğrenciden sadece 12'si Azerbaycan Türküydü. Tıp Fakültesine 368 öğrenci yazıldı, onlardan 10'u kız öğrenciydi.⁶⁶ Halk arasında kadın doktorlara şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir zamanda kızların tıp okumaya başlaması çok önemli bir olaydı.

10 Kasım 1919'da Üniversite Konseyinin ilk toplantısı gerçekleşti. Toplantıda ders verecek profesörler ve akademik personel belirlendi. Böylece ilk eğitim yılında üniversitede 12'si profesör, 3'ü doçent, 29'u da çeşitli öğretim görevlilerinden ibaret toplam 43 akademisyenin çalışacağı kesinleşti.⁶⁷ Akademisyenlerden 9'u Azerbaycan Türküydü.⁶⁸

İlk ders 15 Kasım 1919'da akşamüzeri saat beşte, Bakü Ticaret Okulu'nda başladı.⁶⁹ Binanın salonuna toplanan öğrencilere önce üniversitenin ne kadar önemli olduğu anlatıldı. Ardından Tarih-Filoloji Fakültesinin Dekanı Nikolay Dubrovskiy, dünya tarihi konulu ilk dersini verdi. İlk dersi öğrencilerden başka hükümet üyeleri, milletvekilleri ve şehir halkından misafirler de dinledi.⁷⁰ İlk dersin başlamasıyla üniversite faaliyete geçmiş oldu.

Eğitimin başlaması bütün kamuoyunda sevinçle karşılandı. Dönemin basını üniversitenin gerekliliğiyle ilgili çok sayıda yazı, haber, görüş yayınladı. Diğer yandan dönemin meşhur aydınları ilk derslerini vermek üzere heyecanla öğrencilerin karşısına çıktılar. Öğrencilere ders vermek üzere hazırlık yapan önemli simalardan biri de Milli Şura ve Müsavat Partisi Başkanı, aynı

62 “Bakü Devlet Üniversitesinin Nizamnamesi”, *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensklopediyası*, C 1, s. 227-228.

63 *Azerbaycan Respublikası Devlet Arhivi*, Fond 895, Siyahı 1, İş 119, Vereg 1, 2.

64 Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakü Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 27.

65 Eldar İsmayilov, *Oçerki po İstoriy Azerbaycana*, İzdatel'stvo Flinta, Moskva 2010, s. 253.

66 Edalet Tahirzade – Oğuztoğrul Tahirli, *Azerbaycan Cumhuriyeti Telebeleri*, s. XIX; Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakü Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 31.

67 “Azerbaycan Devlet Universiteti”, *Azerbaycan Sovet Ensklopediyası*, C 1, Azerbaycan Sovet Ensklopediyasının Baş Redaksiyası, Bakı 1976, s. 140.

68 Aziza Nazarli, *Narodnoye Obrazovaniye v Azerbaycanskoj Respublike*, s. 160-161.

69 “Azerbaycan Darülfünunununun Açılması ve İlk Hutbe”, *Azerbaycan*, 19 Noyabr' 1919, s. 3.

70 Vasilij Razumovskij – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakü Şehrinde Üniversitenin Yaradılması*, s. 36; Ziyad Emrahov – Samir İsmayilov, *Bakü Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 30.

zamanda üniversitenin açılmasını hararetle savunan Mehmet Emin Resulzade idi. Onun yanı sıra Eğitim Bakanı Reşit Bey Kaplanov da öğrencilere ders verdi. Her ikisi Tarih-Filoloji Fakültesinde öğrencilere Yeni Türk Edebiyatıyla ilgili bilgi aktardı. Üniversitenin açılmasını savunan, dönemin önemli aydını Mehmet Ağa Şahtatinskiy de Türk sarfı konusunda bir ders verdi.⁷¹

Üniversite faaliyete başladıktan sonra kütüphane kurulması çalışmalarına başlandı. Bu kapsamda Rusya'dan ve Avrupa'nın farklı ülkelerinden kütüphane için kitaplar temin edildi. Kitapların bir kısmı da Tiflis'ten satın alındı. Ayrıca halka çağrı yapılarak üniversite kütüphanesi için kitap bağışında bulunmaları istendi. Sonuçta kısa bir sürede üniversite kütüphanesi de oluşturulmuş oldu.⁷²

Böylece 15 Kasım 1919'da açılan Doğu'nun ilk Avrupai tarzdaki üniversitesi XI. Kızıl Ordu'nun Bakü'yü işgaline kadar milli eğitim siyaseti ile varlığını sürdürdü. 28 Nisan 1920'de Bolşevik ordusunun Bakü'ye girmesi, ardından da tüm Azerbaycan'ı işgali, üniversitenin eğitim siyasetinde de değişikliklere yol açtı. Azerbaycan işgal edildikten sonra üniversitenin faaliyetlerinde birtakım sıkıntılar ortaya çıktı. Öncelikle üniversitedeki milli eğitim politikasından vazgeçildi, eğitim, yeni yönetimin 10 ile 22 Mayıs tarihli kararları uyarınca dönemin siyasi atmosferine uygun hale getirildi.⁷³ Ardından Rektör Razumovskiy'den, birkaç ay önce kabul edilmiş üniversite yönetmeliğini yeni döneme uygun hale getirmesi istendi. Ancak Razumovskiy bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine rektör sıkıştırılmaya başlandı. Baskılar ile görevine devam edemeyeceğini anlayan Razumovskiy, 26 Mayıs'ta görevinden istifa etmek zorunda kaldı.⁷⁴ Böylece devrilen Azerbaycan Hükûmeti ve aydınlarının büyük çabaları sonucunda kurulan üniversitede, daha ilk mezunlar verilmeden Bolşevik baskısı altında yeni bir süreç başlamış oldu.

Sonuç

Çarlık rejimi devrildikten sonra Azerbaycan halkı, kendi arzusuna göre bir idare şekli oluşturmak istemekle beraber, ileride bölgeye faydalı olabilecek yeni nesillerin yetişmesi için bir yükseköğretim kurumu kurulmasına da ihtiyaç duydu. Rus Geçici Hükûmeti'nin üniversite yeri için Tiflis'i seçmiş olması, halkı temsil eden aydınları yükseköğretim konusunda daha da cesaretlendirdi. Nitekim harekete geçen aydınlar üniversitenin Bakü'de kurulması için ellerinden gelen çabayı gösterdiler. Fakat olmadı, Çarlık rejiminden sonra iktidarı ele alan Geçici Hükûmet'in de iradesiyle üniversite Tiflis'te açıldı. Bir süre sonra Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsız devletler olarak ortaya çıkması mevcut durumu Azerbaycan lehine değiştirdi. Zira Tiflis'teki üniversite maddi zorluklar ile yüz yüzeydi. Hâl böyle olunca Azerbaycan Hükûmeti defalarca üniversitenin Bakü'ye taşınması konusunda girişimlerde

71 "Azerbaycan Darülfünununda", *Azerbaycan*, 20 Noyabr' 1919, s. 3.

72 Aslan Atakişiyev, *M. E. Resulzade Adına Bakı Devlet Üniversitesinin Tarihi*, s. 92.

73 "Azerbaycan Dövlət Universiteti", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, C 1, s. 140.

74 Misir Merdanov, *Azerbaycan Tehsil Tarihi*, s. 238.

bulundu. Fakat herhangi bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine Hükümet, Bakü'de Avrupai tarzda ilk milli üniversiteyi tesis etmeye karar verdi.

1919 yılı başlarından itibaren üniversite kurulması için bir komisyon oluşturuldu. Tiflis Üniversitesi'ni kuran ekibe havale edilen komisyon, üniversitenin kurulması için bir yasa tasarısı hazırlayarak Hükümete sundu. Tasarı mecliste ve kamuoyunda yaklaşık 3 ay boyunca tartışıldı. Üniversitenin önemi ve açılmasının gerekliliğini savunanlar olduğu gibi farklı gerekçelerle üniversitenin açılmasına itiraz edenler de vardı. Nihayet 1 Eylül 1919'da Azerbaycan Meclisi üniversite hakkındaki yasa tasarısını onayladı. Böylece sadece 23 ay yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti, uzun yıllardır halkın beklediği en önemli ihtiyaçlardan birisini hayata geçirmiş oldu.

Üniversite tüm Azerbaycan vatandaşlarına yüksek eğitim hakkı verdi. Bununla beraber özerk yapısı, çağdaş eğitimi, farklı alanlardaki önemli bilim adamları ve kadın erkek farkı gözetmeksizin herkese kapısını açan bir eğitim ocağı olarak Doğu'nun Avrupai tarzındaki ilk yükseköğretim kurumu olarak adını tarihe yazdırdı. Günümüzden bakıldığında, üniversitenin hâlâ eğitim-öğretime devam ederek bilimsel anlamda Azerbaycan gençlerinin ihtiyacını karşılaması, 101 yıl önceki Azerbaycan Hükümeti ve aydınlarının ne kadar geniş ufuklu olduğunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arhivi, Fond 51, Siyahı 2, İş 4, Vereg 32, s. 1-3.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arhivi, Fond 895, Siyahı 1, İş 119, Vereg 1, 2.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arhivi, Fond 895, Siyahı 3, İş 73, Vereg 57-58.

Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsial'no-Politiçeskoj İstoriy, Fond 2, Opit 1, Delo 4634, List 1.

Tsentral'nyy Gosudarstvennyy Arhiv Sankt-Peterburga, Fond 1000, Opit 1, Delo 98, List 1-3.

II. Gazeteler

“Akt Nezavisimosti Gruzii”, *Borba*, 28 Maya 1918.

“Azərbaycan Darülfünununda”, *Azərbaycan*, 20 Noyabr' 1919.

“Azərbaycan Darülfünununun Açılması ve İlk Hutbe”, *Azərbaycan*, 19 Noyabr' 1919.

“Azərbaycan Meclisi Mebusanında”, *Azərbaycan*, 2 Eylül 1919.

“Azərbaycan Meclisi Mebusanında”, *Azərbaycan*, 31 Ağustos 1919.

“Bakü Darülfünun Komissiyasında”, *Azərbaycan*, 26 May 1919.

“Darülfünun Açılması”, *Azərbaycan*, 23 Ağustos 1919.

“Darülfünun Hakkında”, *Azərbaycan*, 10 İyul' 1919.

“Darülfünun Hakkında”, *Azərbaycan*, 9 İyul' 1919.

“Darülfünun Komisyonunda”, *Azərbaycan*, 3 İyun' 1919.

“Darülfünun”, *Azərbaycan*, 25 Eylül 1919.

“K Grajdanam Rossii”, *Raboçiy i Soldat*, 25 Oktyabrya 1917.

“Nezavisimiy Azərbaycan”, *Borba*, 30 Maya 1918.

“Padeniye Kavkazskogo Pravitel'stva”, *Veçer Petrograda*, 2 İyunya 1918.

“Raspad Zakavkazskogo Pravitel'stva”, *Krasnaya Armiya*, 2 İyunya 1918.

“Zayavleniye Armyanskogo Natsional'nogo Soveta”, *Borba*, 1 İyunya 1918.

III. Araştırma Eserleri

“Azərbaycan Dilinin Dövlət Dili Elan Olunması Hakkında Karar”, *Azərbaycan Halk Cumhuriyyəti Ensiklopediyası*, C 1, Lider Neşriyyatı, Bakı 2004.

“Azərbaycan Dövlət Universiteti”, *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*, C 1, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, Bakı 1976.

“Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnamesi”, *Azərbaycan Halk Cumhuriyyəti Ensiklopediyası*, C 1, Lider Neşriyyatı, Bakı 2004.

“Bakı Dövlət Universiteti”, *Azərbaycan Halk Cumhuriyyəti Ensiklopediyası*, C 1, Lider Neşriyyatı, Bakı 2004.

“Tbilisskiy Gosudarstvennyy Universitet İmeni İ. V. Stalina”, *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, Tom 42, Gosudarstvennoye Nauçnoye İzdatel'stvo Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, Moskva 1956.

Alimirzayev, Halil, *Azərbaycanskiy Gosudarstvennyy Universitet za 50 Let*, Azərbaycansoyke Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Bakı 1969.

Atakişiyev, Aslan, M. E. *Rezulzade Adına Bakı Dövlət Universitetinin Tarihi*, C 1, Bakı Universiteti Yayınları, Bakı 1991.

Azərbaycan Cumhuriyyəti (1918-1920), ed. Nigar Ağamalyeva, Elm Neşriyyatı, Bakı 1998.

Azərbaycan Halk Cumhuriyyəti (1918-1920): Parlament (Stenografik Hesabatlar), C 2, Azərbaycan Neşriyyatı, Bakı 1998.

Azərbaycan Tarihi: 1900-1920, C 5, Elm Neşriyyatı, Bakı 2001.

- Azərbaycanskaya Demokratiçeskaya Respublika (1918-1920): Zakonodatel'niye Aktı (Sbornik Dokumentov)*, İzdatel'stvo Azərbaycan, Bakı 1998.
- Emrahov, Ziyad – Samir İsmayılov, *Bakı Dövlət Universitetinin Tarihi*, Elm və Təhsil Yayınevi, Bakı 2019.
- İsayev, Nazim, “Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Hökumetinin Maarif və Medeniyyət Sahesindeki Fealiyyətləri”, *Azərbaycan Halk Cumhuriyeti 80: Genç Tədgigatçıların Megaleler Toplusı*, ed. Yakup Mahmudov, Bakı Universiteti Neşriyatı, Bakı 1998.
- İsmayılov, Eldar, *Oçerki po İstoriy Azerbaycana*, İzdatel'stvo Flinta, Moskva 2010.
- İsmayılov, İsrail, *Azərbaycan Halkının Siyasi Medeniyyəti (XX Esr)*, Zaman Neşriyatı, Bakı 2002.
- Mehərrəmov, Abel, *Bakı Dövlət Universiteti 90*, Bakı Universiteti Neşriyyatı, Bakı 2009.
- Merdanov, Misir, *Azərbaycan Təhsil Tarihi*, C 1, Təhsil Neşriyyatı, Bakı 2011.
- Nazarlı, Aziza, *Narodnoye Obrazovaniye v Azerbaycanskoy Respublike*, İzdatel'stvo Nurlan, Bakı 2008.
- Razumovskiy, Vasiliy – Aleksandr' Makovelskiy, *Bakı Şəherində Universitetin Yaradılması*, Nurlar Neşriyyatı, Bakı 2014.
- Razumovskiy, Vasiliy, “Osnovaniye Universiteta v Gorode Bakı”, *İzvestiya Bakinskogo Universiteta*, (Bakı 1922), No. 2, s. 4-23.
- Resulzadə, Memmed Emin, *Azərbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyyət-i teşekkülü və şimdiki vəziyyəti)*, Azərbaycan Türkləri Kültür və Dayanışma Derneği M. E. Resulzadə Yayın Merkezi, İstanbul 1990.
- Rzayev, Azad – Boran Aziz, “Natsional'noye Dostoyeniye Azerbaycanskogo Naroda”, *Tarih ve Onun Problemleri*, No. 3, (Bakı 2009), s. 62-69.
- Sadıgov, Ramin, “Rus İhtilallerinin Azərbaycan'a Etkileri: Bağımsızlığa Giden Yol”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, S 16, (Bahar 2015), s. 165-185.
- Seyidov, Yusif – Seide Abbasova, *Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyətində Dil, Məktəb və Tədris Problemləri*, Bakı Universiteti Neşriyyatı, Bakı 2010.
- Süleymanov, Manaf, *Eşitdiklərim, Okuduklarım, Gördüklerim*, Kanun Neşriyyatı, Bakı 2012.
- Tahirzadə, Edalet – Oğuztoğrul Tahirli, *Azərbaycan Cumhuriyyəti Telebeleri*, Teas Press Neşriyyatı, Bakı 2016.
- XIX. Esr-XX. Esrin Birinci Yarısı Azərbaycan Maarifçiliyi və Maarifçiləri, Ziya Neşriyyatı, Bakı 2013.